

Kod knjige Aleša Kermaunera moram najpre da se osvrnem na neke spoljne činjenice. Znamo da se mladi stvaralac pre neko vreme odlučio na samoubistvo. Besmisleno bi bilo tražiti uzroke takvoj odluci. To naime nije bio eksperiment. Ipak, nešto me uznemirava: ako verujem tvrdnji da je autor presudnim činom dosledno izveo svoj literarni put, a takvu tvrdnju neki iznose, onda moram da se složim sa saznanjem da je Kermauner pokazao svim ostalim stvaracima jedan pošten put. I ukoliko se s time pomirim, onda ujedno moram priznati da je stvaralac koji ne postupa kao Kermauner, nepošten i lukavica. Bilo kako, sudaram se sa granicom besmisla. Sa reči se suprotstaviti smrti — znači pustolovinu. Smrću onemeti reč, takođe. Odnos između njih je unapred određen i niko ga ne može staviti na ravan disjunktivnog aut-aut.

Drugo, osećam se u nepriklji kad treba, kao kritičar, da o Kermaunerovoj knjizi dam svoj sud, da kažem šta ona znači. Aleš Kermauner je njen autor, Aleš Kermauner je njen naslov. I pošto nije ni zbirka ni album ni sabrano delo, a nije ni tekstualni collage, ostaje jednostavno knjiga Aleša Kermaunera.

Ishod takve knjige bio je nesumnjivo u velikoj meri pijeletne prirode. Istina ponudjuje u meni nekoliko načelnih misli: ako je u knjizi objavljeno sve što je autor napisao, više je no jasno da je prilikom njenog konačnog formiranja izostao kriterij *kritičnog odabiranja*. To dovodi do nepoverenja jer je izostavljen napor koji svaki autor, prilikom uređivanja svoje knjige — to jest za kompoziciono predstavljanje svoje misli — uložiti. Međutim, očigledno je da je konačan oblik knjizi dao neko drugi, koautor, a ne Kermauner sam. Kermauner se time već unapred gubi. To može postati nezgodnije ako se pokaže da je knjiga Aleša Kermaunera snažnija svojim spoljnim dejstvom nego svojim unutarnjim potencijalnošću.

Sve to može da predstavlja pozitivističke momente, spoljna obeležja, za suštinu samu, prema tome, nebitna. Put, koji se približuje jezgri ovih činjenica, takođe je pozitivistički. Ipak, svest o namernoj smrti, uprkos tome, koliko nam je Kermaunerovoj knjizi prilazim drukčije no što bi joj prišao kada ne bih bio svečan toga, da ne kažem baš jednostavno: to je šala, humor, reklama koja ispunjuje sva misaona i izražajna sredstva. I dalje: već to što nisam mogao da zaobidem neke spoljne faktore upozorava me na to da se u Kermaunerovoj knjizi radi o prozi koja stoji iznad obične proze, i poeziji koja takođe stoji iznad obične poezije. Znači li to možda da njegova knjiga treba da zauzme svoje mesto u današnjoj slovesnoj kulturi? Možda, ali svega zbog svoje forme, zbog reči spoljnog delovanja? U prvom redu. Već zbog te osobine knjiga se, nesumnjivo, ubraja među naša najsvremenija literarna dostignuća. Pokušaću da sledim glavne misaone zaplete Kermaunerove knjige.

KNJIGA ALEŠA KERMAUNERA

10-75 1168 07
herman vogel

Već prva pesma *Mrak* pruža mi ključ do njih, koji je poznat. Prostor u koji su ti zaplet i smešteni je savremen: to je koordinatni sistem sveta. Kermauner u njemu ne iskazuje sebe svetu, već određuje sebe u svetu. Otkriva i konstatuje sve koordinate u njemu, frontalno ga napada. Naravno, apriori siguran šta od toga može da očekuje. Teza potiče odvanje od smisla reči teksta, nego iz njegovog zauzimanja mesta: refren *mrak* je grafički izveden iz pesme, pred njim je praznina, a pred tom prazninom prestaju sva obeležja sveta, dakle i autor sam. Pojedini dalji stihovi na momente se približavaju zidu refrena kao što možemo reći da se ponekad neko može približiti *mraku* do praga. Zaključak: najviše što možes da dostigneš je da se u pojedinim trenucima više od drugih i više no sam u većini trenutaka približiš *mraku*. Možda može da se preseliš u njega jedino smrću. A i onda ćeš uvek biti u *mraku*. *Mrak* je Ništa.

Takav zaključak osvetlio nam je čitavog Kermaunera. Vam uglavnom za sve ostale tekstove, saži to su izgovoreni još neposrednije, u filozofskom, diskurzivnom jeziku, tako da ponekad odstupaju od nivoa literarne reči. Naravno ako taj zaključak proširimo na pojmove besmisla, igre reči, koji su proizvod košnog saznanja, morali bismo sa ostalim Kermaunerovim tekstovima ponavljati poznate manifestacije prema tačno određeni misaonim nagoveštajima. U okviru toga može nam se na kraju i stvaralački pesnički akt izreducirati na golu igru i goli besmisao. Samo da ilustrujem kako to izgleda u nekim Kermaunerovim primerima.

„Svet je raspad sveta”. U njemu nema izbora, odluč se za svet ili za njegov raspad. „Smrt života u svetu” je „život smrti sveta”. Put iz ovoga je jasan: „ne plaća se životom, plata je smrti” (*Gorka posledica nepoučenosti*). Kada se ne radi o zbilji, ostaje igra. Za one koji veruju, i igra može biti ozbiljna. I za običan svet — pa meka to bude svet literarnog obmanjivanja (*O uloci poezije danas*), ili

svet svakidašnjeg obmanjivanja (*Abeceda*), takođe je ozbiljna. Takav krug, naravno, ostati.” Osveta je naime njena dalja igra kvart”, svakoga ko zna da je igra igra. A sveti se nad njim bumerangom: „Mi ti ne dajemo ni ljudicu. S nama moraš ostati.” Osveta je naime njena dalja igra obmanjivanja: „treba najpre odmeriti obim plena, zatim natičemo masku otuđenosti i mažemo ruke.” Kako je sve to krto, govori činjenica da se i grupa sama u sebi raspada na bezbroj sličnih osuđenika koji se u činu *Nigde nemamo mira od tih huligana* pojavljuju kao „dvanaestorica”, u dvanaest različitih i jedan drugom nerazumljivih subjekata.

Sledeći zaplet Kermaunerove knjige takođe je jasno i neposredno izneo sam autor, tako da možemo jedino prepisati Osnove poezije za potrebe žene nastup, pošto bismo inače i ovde morali ponavljati već mnogo šta poznato:

„Ali ako biste ipak hteli da u poeziji nađete smisao svog života i ako želite da vaša pesma bude značajna samo za još jednog čoveka osim vas, možete da izvršite samoubistvo, jer vaša želja se ne može ispuniti. Povod za poeziju je prisutan sasvim slučajno za svakog drugog osim za vas.”

Dakle, i po toj liniji se obistinjuje jedino sudbonosni nesporazum, zbog čega je svaka pomisao na komunikaciju utopijska. Još više, odnos između onoga ko daje i onoga ko prima može se jedino komercijalizovati i preneti na relaciju ja — artikal, proizvod: „suština je u besmisli artikal.” Odavde nadalje postoji još samo trgovina, groteskni i nametljivi reklamni poduhvati, prazna reč. Zbog toga nas ni malo ne iznenađuje ako ta reklama, ta prazna reč, pored viljušaka, donova itd. najavljuje na kraju krajeva i smrt, rekao bih „već prema potrebi efekta”. I tako dalje: Kermaunerova misao u knjizi je jasna, deklarativna i osmišljena. Pa ipak ostaje na nama samo da slutimo o nekoj sudbinskoj razvratnosti, apolunosti; sadržaj se razvio do samozadovoljnog samoubistva, reč ga je izrekla samo upola.

Kod glavnih misaonih zapleta do sada sam zaobišao vidnu stranu Kermaunerovih tekstova. Svako štivo je, naime, postavljeno na svoj način u prostor, već kako ga određuje knjiga kao celina. Ipak, činjenica da ne znamo kako i u tom određivanju tude, to jest nije Kermaunerova volja, nalaže mi opreznost. No, bilo kako bilo, nema sumnje da spoljni izgled Kermaunerove knjige prevazilazi njenu ispodvnu moć i njen umetnički dolet, on je snažniji, noviji, originalniji. Takvim uređenjem knjiga izvrsno povezuje tekstualne poruke, te ih tamo gde one ostaju na nezadovoljavajućem nivou, kao goli zapis, dopunjuje. Prostor kružne povezanosti postaje figurativniji i važniji, ukoliko ga već sam sadržaj nije odredio. Funkcije neposrednog početka knjige, njenih neosvojenih sredina kao i prostorno pomenen završni deo — nije potrebno posebno analizirati. Sve to govori samo za sebe. Vizuelna i prostorna organizacija je Kermaunerovim tekstovima dala dovoljan nivo, koji bez nje većina njih sama po sebi ne bi imala. Ne bi imala u prvom redu tamo gde je za stare teme jedina novost prodor do sada nepesničkog sadržaja u pesnički domen i konvencionalnih jezičkih delova u literarni jezik.

To znači da se zaslugom spoljne forme nešto dogodilo sa reči i celokupnom tekstualnom formom upšte.

To znači da ćemo upravo u tome moći da dobijemo odgovor na pitanje: zašto je Kermaunerova reč iznad tradicione proze i poezije.

U njegovoj knjizi su sva spoljna sredstva, počev od slova do reči, dobila dejstvo viših pesničkih tvorevina. Uporedio bih ih sa figurom u običnoj ili tradicionalnoj literaturi. Međutim, ova je jedna strana, jer njena realizacija zapašljava samo linearnu misao i linearno zvučno pomanje. Njen izgled je mehanički, nekako određen, ne iznenađuje, ne skreće pažnju na sebe.

Reč Kermaunerove knjige ima u poredenju s tim dvojakom dejstvo. Tekstovi poručuju neki sadržaj, ali taj sadržaj je obično takav da se do njega probijemo tek preko njegovog oblika, preko rasporeda reči u prostoru, a ne preko semantike. Do njega dolazimo, prema tome, preko forme. Napor, koji takvi tekstovi od čitaoca zahtevaju, misaoni je, slušni i optički istovremeno. To smo videli već kod pesme *Mrak*, gde refren grafički stoji posebno od pesme, te sam za sebe predstavlja akustički-optičku tvorevinu, a istovremeno i konstitutivnu tvorevinu teksta kao celine. Pesma kao i svi drugi tekstovi odvija se na dve linije istovremeno, pa se upravo zbog toga više puta realizuje.

Zaključak: nesumnjivo je Kermaunerova knjiga više zadovoljila u onom svom delu gde je poimanje, ostvarivanje teksta više vidno nego slušno, i više vidno nego sadržajno, misleno. Gde izgled nametne poruku, a ne obrnuto. Gde je reč — reč spoljnog dejstva.

Prevela sa slovenačkog
Beti MURIC

„Srušeno vreme” je poslednja zbirka pesama Branka Lazarevića. Njen naslov nije znak literarnog pomodarstva, jer vreme predstavlja najznačajniju kategoriju u ovoj poeziji. Najviše njegovog značenja sačinjavaju bogatu skalu. Zastupljeno je, pre svega, vreme istorijsko, koje odražava patina kacige, oklopa, „naslon, kamen stupac”. Oseća se međutim, da je to i vreme smrti, prolaznosti, paučinstog tkanja, vreme obmane.

Takvo vreme, dokazano postojanjem i trajanjem predmeta (koji, inače, u pesmi pored konkretnih imaju i simbolična značenja), pa relativizirano isticanjem bliskosti i značaja druge univerzalne kategorije, smrti, Lazarević, ponekad, oseća kao nešto izuzetno materijalno („Suton se u sobu okrugloga mraka tiho zaključava. U njoj me večeras usamljena jedna osluškiva žena kako isapre mesečine idem poludeo i step kao ispod nekih porušenih davno krovova vremena.” — „Krovovi”).

Po njemu je kroz vremena granica do koje vreme može da bude shvaćeno. Dužnost pesnikova je, pre svega, da ga opeva. On poštuje njegovu stvaralačku, a još više razornu moć.

Nigde se ne sreće misao (već ponavljana u našem pesništvu) da je pesma, eventualno, moćnija od vremena. Ona ne bi ni bila logična u delu Branka Lazarevića. Jer, na kraju njegove knjige, vreme dobija apokaliptičko značenje:

Ja onda goloplav (lud)
na vetar s lampom
izadem

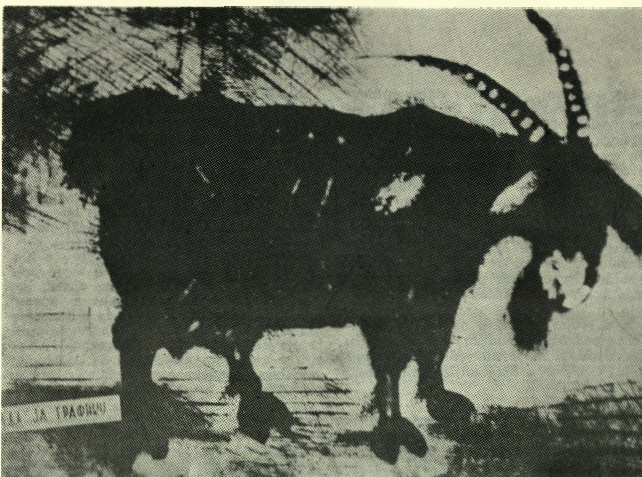
da vidim
srušeno vreme!
(„Apokalipsa”)

Time je pesnik zatvorio dokazni krug. Svoju knjigu je počeo negacijom mogućnosti da se u potpunosti shvati univerzalno vreme („Dokazi”, „Krovovi”), a završio je vizijom totalnog kraja, koji bi bio i kraj vremena, uništenje ljudi koje bi značilo i kraj složene pretpostavke kojom je njihov um olakšavao svoju orijentaciju.

Ostavljena je, ipak, mogućnost da se sve ne odvija, i ne mora odvijati, baš tako, tim smerom. Oko sredine knjige provetava shvatanje da je vreme peščani časovnik koji se puni upravo svojim pražnjenjem, i da je baš

SRUŠENO VREME

b. I. Lazarevića

smrt onaj odlučujući potez što izaziva preokret i omogućava ponovno uspostavljanje životnog mlaza („Pesak vremena je večan” — „Komedije”).

Zauzavljajući se između smrti i apokalipse, između prolaznosti i uništenja, Branko Lazarević, pesnik „Srušenog vremena”, ostaje, pre svega, pri svojoj viziji da je vreme nešto krhko, prozirno, porozno i nedokučivo.

Jedan ciklus u Lazarevićevoj knjizi, „Komedije”, zaslužuje naročitu pažnju. Tim pre što su prošla vremena kada su se ovakvi stihovi tumačili pretpostavljanjem proizvoljnih, real-

nih, čak političkih osnova, racionalističkom spekulacijom upošte.

Estetičko-etički gledano, suština ovog ciklusa, ili ove poeme, ostaje, ipak, neobitna. Lazarević opeva poraz, „vojsku svih poraza”, „izrešetanu zastavu”, da bi zaključio:

Spavajmo! Pesak vremena je večan
i nebo
nad njim

bez ptičjeg
krika!

Spavajmo! U pesku sačekamo odev
i velikog
nad nama

našeg
pobednika!

(Sedma pesma „O, vojsko Poraza...”)

Po jednoj uprošćenoj šemi, ovo bi bio odraz nihilizma, anarhoidnih težnji i drugih mračnih osobina pesnikovog duha. Međutim, dovoljno je poniti malo dublje u problem, u stihove, u njihovog autora, u istoriju, setiti se da u Branku Lazareviću odjekuju neobični akordi povesti njegovog vremena, pa shvatiti koliko je ovaj pesnik, zaljubljen u mit, simbol, prošlost i negaciju, istovremeno i životan, dialektičan u svojoj kontradiktornosti.

„Komedije” su složene, celovit i uspešno produkt njegovog duha, poetski čvrsto građen. Klasična patetična vokacija, glatka i proračunata retoričnost, opšte odlike Lazarevićevo stiha, odev dostižu svoju vrednost. Simetrija rečeničkih delova i simetrija rečenica, na kojima počiva ritmika njegove pesme, narastaju u poetsku arhitektoniku.

Njegovu pesmu, upošte, čine jedna, dve, tek ređe nekoliko rezbarjenih rečenica. Ona je sva jednosmerna, oslonjena na efekat, na poentu. U manje uspehim pesmama ta poenta prerasta u površnu meditativno-retoričnu spekulaciju:

a možda već sutra
ni kamen na kamenu
neće da ostane!

(„Očekivanje”)

Pesnik tada gubi od neposrednosti, uverljivosti, pa i dubine izraza. Manja uspele su mu i pesme u kojima zapada u deskriptivnost i fabuliziranje („Mlada smrt”, „Plakanje”).

Pesnik negacije, kontradikcije i poraza, u čijim se pesmama najčešće sreću reči ruža i smrt, a od boja jedna jedina, plava, piše s uravnoteženim osećanjem poverenja i pesimizma.

U jednoj svojoj pesmi Branko Miljković kaže:

Što je više gluvih
Pesma dobija u vremenu.

Srba IGNJATOVIC